

DEMOGRAFIE A LA CARTE

DOOR

Prof. Dr Sj. GROENMAN

In niet minder dan 31 zittingen, waarin ongeveer 400 (goeddeels) wetenschappelijke bijdragen werden gepresenteerd aan ruim 600 afgevaardigden uit praktisch alle landen ter wereld, inclusief die van achter het IJzeren Gordijn, maar met uitzondering van de Chinese Volksrepubliek, werd het Wereldbevolkingscongres, gehouden te Rome van 31 Augustus tot 10 September 1954, tot een historische gebeurtenis. Er waren meer dan 100 Amerikanen aanwezig, 50 Fransen, ongeveer 15 Nederlanders en evenveel of wat minder Belgen, enz. Het gebouw van de Food and Agriculture Organization, waar de zittingen werden gehouden, was een bijeenkorf van lieden van allerlei nationaliteit en uiterlijk. Het was een Babylon van talen, een markt van wetenschappelijke nieuwtjes, een ontmoetingspunt van oude bekenden en tevens een plaats, die koelte in de vergaderzalen paarde aan zomerse temperatuur en zonnestraling op de daktuin. De straffe drank der wetenschap kon er worden geneutraliseerd met de ijsgekoelde aranciata, de espresso stimuleerde weer de geest na eentonige verklaringen van regeringsvertegenwoordigers, die moesten bewijzen, hoe goed de problemen bij hen wel werden opgelost.

Het is uitermate moeilijk een wetenschappelijk congres te houden. Eigenlijk is zelfs de samenstelling „wetenschappelijk congres” een contradictio in terminis. Een congres onderstelt n.l. de aanwezigheid van vele mensen en er is een relatie in omgekeerde zin tussen het aantal aanwezigen en het wetenschappelijk niveau van hun besprekingen. Het Wereldbevolkingscongres van Rome demonstreerde de moeilijkheden wel heel zuiver, juist omdat het zo voortreffelijk was georganiseerd. De omstandigheden waren derhalve zo gunstig mogelijk. Zo ooit, dan moest hier een wetenschappelijke discussie mogelijk zijn.

De organisatoren waren de Verenigde Naties en de International Union for the Scientific Study of population. Gelukkige combinatie, naar het ons wil voorkomen. De United Nations zorgden voor een voortrefte-

lijk materiële organisatie, de International Union was als het ware het wetenschappelijke geweten.

Er was een uitvoerig programma opgesteld, dat in telkens 2 parallel lopende bijeenkomsten werd afgewerkt. Voor elke afzonderlijke zitting waren „papers” ingediend, in de regel op uitnodiging van de organisator van de betreffende zitting. Aan deze organisator was toegevoegd een rapporteur, die de ingediende bijdragen tot een kritisch verwerkt geheel componeerde. Zijn verslag werd aan het begin van de zitting door hem voorgedragen. De organisator had verder een aantal personen bereid gevonden om als voornaamste debaters op te treden. Daardoor meende men zeker te zijn, dat de discussie op gang zou komen. Tijdens de zitting, die 3 uur duurde, konden dan vanuit de zaal sprekers het woord verkrijgen. Deze sprekers hadden van tevoren kennis kunnen nemen van een deel van de ingediende mededelingen (soms alle; het is evenwel voor wie een congres organiseert ondoenlijk om alle mededelingen tijdig rond te zenden, omdat de auteurs niet allen even vlot zijn met indienen) en hadden zich kunnen prepareren op een bondige, ter zake dienende bijdrage aan de discussie.

Het wil ons voorkomen, dat deze organisatie in opzet uitstekend was, althans moeilijk anders denkbaar. Natuurlijk is het preferabel om kleine discussiegroepen te hebben, maar hoe wil men dit organiseren bij een deelnemersaantal van 600, terwijl er 400 bijdragen ter discussie staan? Men wilde nu eenmaal een wapenschouw van de kennis over het „bevolkingsprobleem”, men had niet op het oog een besloten bijeenkomst van deskundigen alleen maar over b.v. het vraagstuk van de differentiële voortplanting bij sociale groeperingen. Het congres bedoelde om alles en allen bijeen te brengen en dus een markt, een beurs te zijn en in aanmerking genomen deze bedoeling was de organisatie tot in onderdelen perfect. Dat de discussie geen bevrediging schonk lag niet aan de organisatie, maar aan de deelnemers. De gemaakte opmerkingen waren te weinig geïntegreerd in een samenhangende gedachtenwisseling, ze vormden inleidinkjes op zichzelf, droegen soms het karakter van regeringsverklaringen en vroegen ook niet om een wederwoord. Het gebeurde, dat een deelnemer zijn opmerking maakte, vervolgens zijn paperassen bij elkander pakte en de zaal verliet, misschien wel naar de parallelzitting over een ander onderwerp, waar hij dan alsnog een andere verklaring kon afleggen. Slechts zelden waren er momenten van belangwekkende discussie, waarbij standpunten wederzijds wetenschappelijk werden getoetst. Het aantal congresgangers, dat aan de „discussie” wenste deel te nemen, was vaak ook dusdanig groot, dat de voorzitter als voornaamste

taak had de zitting op tijd te laten eindigen. De auteurs der „papers” hadden het derhalve gemakkelijk; zij hoorden niet zo heel dikwijls een frontale aanval op een door hen gevolgde methode van onderzoek of redentie, waartegen zij zich dan zouden moeten verdedigen, aangenomen, dat dit mogelijk zou zijn. De weinige keren, dat dit gebeurde, was het ook niet zo, dat andere sprekers dan de auteur en de opponent zich in de strijd mengden, waardoor de zitting levendig had kunnen worden.

Welke waarde had, gezien deze algemene opmerkingen, het congres? Ik heb even gesproken van een markt, van een beurs. Op een markt of beurs worden zaken gedaan, en in elk geval is het mogelijk om kennis te nemen van het aanbod. Het congres vertoonde deze kenmerken in sterke mate. Buiten de zittingen om werden vele informele besprekingen gevoerd en werd van gedachten gewisseld over researchprojecten. Bovendien evenwel gaf het geheel der bijdragen een goed overzicht van de stand van de wetenschap of wetenschappen, die zich (of voorzover zij zich) met bevolkingsproblemen bezighouden. Saillante punten kwamen daarbij niet naar voren.

Er was niet één bijdrage, die iets geheel nieuws bracht van het formaat als het gewijzigd verband tussen sociale groepen en geboortecijfers, zoals dit destijds, al in de twintiger jaren, door Edin in Zweden werd gevonden. Merkwaardig is wel, dat deze „omkering” zelf nog steeds „aanhangers” en „bestrijders” heeft. Het aantal aanwijzingen voor de omkering is inmiddels sterk vergroot en men kan wel zeggen, dat de sociologisch georiënteerde „bevolkingsdeskundigen” haar wel als het belangrijkste feit in de demografische ontwikkeling van onze eeuw beschouwen, doch geheel doorzichtig is deze kwestie nog altijd niet. Het gaat immers om een geringe opwaartse beweging van het geboortecijfer der sociaal hoger geplaatste groeperingen, terwijl de beweging van de geboortecijfers bij de lager geplaatsten nog neerwaarts is gericht. Deze lijnen hebben elkander vaak nog niet bereikt. Door differentiatie der huwelijken naar datum van sluiting kan men natuurlijk de jongste huwelijken vergelijken, waardoor de trend duidelijker wordt. Bij voorkeur echter moet men met voltooide huwelijken werken, hetgeen impliceert, dat de beschikbare gegevens toch weer niet de nieuwste ontwikkeling weergeven. Werkt men met recente cijfers dan is het mogelijk, dat een hoog geboortecijfer voor bepaalde sociale groeperingen alleen wordt veroorzaakt door een nieuwe trend in de intervallen tussen op elkander volgende kinderen. Men kan, zoals één der auteurs schreef, lenen van de toekomst. Het verschijnsel van de intervallen werd gezien in een mededeling van *S. Koller* (Duitsland), die meent, dat uitstel van geboorten en inkrimping van het

aantal psychologisch bijeenhoren. Dit zou dan kunnen betekenen, dat snellere opeenvolging ook de belofte inhoudt van grotere gezinnen, doch geheel zeker lijkt dit niet. Stellig niet, als we aan de bijzondere sociale situaties tijdens en na de oorlog denken. Nu we in West-Europa en andere tot de West-Europese cultuurkring behorende landen een gezinspatroon kennen, dat is gekenmerkt door een gering aantal kinderen, worden sociaal-psychische reacties van de echtelieden op hun omgeving wel bijzonder belangrijk. *J. Stoetzel* van het Institut National d'Etudes Démographiques (Parijs), expert in de uitvoering van opinie-onderzoekingen, drong dan ook aan op diepgaande studie van houdingen (attitudes) ten aanzien van de gezinsgrootte. Nu geboorteregeling steeds meer gemeengoed geworden is, kan men allerlei fluctuaties verwachten, die te beschouwen zijn als reacties op de maatschappelijke situatie. Dit maakt dan prognoses van de ontwikkeling van het geboortecijfer praktisch onmogelijk. Deze mening wordt uitgesproken in een bijdrage van de Amerikanen *H. S. Shryrock*, *J. S. Siegel* en *C. L. Beale* na een nauwkeurige analyse van hetgeen door hun landgenoten *Whelpton*, *Thompson*, *Hauser*, *Kiser*, *Notestein* en anderen is naar voren gebracht. Over de kwestie van de omkering, die b.v. voor *Nelson Foote* vaststond, schrijft *C. F. Westoff*, nadat hij eerst heeft opgemerkt, dat de „baby-boom” na de oorlog zich het sterkst heeft voorgedaan bij de groepen, die het verst waren voortgeschreden op het pad der geboortebeperving, dat er nu in de Verenigde Staten tekenen zijn, dat door het elkander snijden der geboortelijnen de relatie tussen sociaal niveau (beroep, welstand) en aantal kinderen positief gaat worden. In 1952 was dit al zo. Hij voegt daaraan toe, dat deze verandering in overeenstemming is met wat gevonden werd in de bekende studie van Indianapolis, waarbij men een positieve relatie tussen sociaal-economische status en vruchtbaarheid aantrof bij echtparen, die het kindertal regelden. Deze laatste toevoeging is belangrijk. De tendenties in het geboortecijfer worden in belangrijke mate verduisterd doordat we in de beschikbare statistische gegevens te maken hebben met echtparen, die hun kindertal regelen, die dit gedeeltelijk of gebrekkig doen, en die dit niet doen. In Frankrijk neemt men b.v. onder de demografen in vrij sterke mate aan, dat gezinstoelagen een positieve invloed op de gezinsgrootte hebben. Een dergelijke opvatting kan men ogenschijnlijk gemakkelijk bestrijden door er op te wijzen, dat er in het verleden een verband geconstateerd kon worden en dat dit nog dikwijls kan worden aangetroffen tussen geringe welvaart en een groot aantal kinderen. Brengen we nu de verdeling aan tussen gezinnen, die wèl en die niet hun kindertal regelen, dan wint de Franse hypothese aan waar-

schijnlijkheid. Zij zou dan kunnen opgaan bij de gezinnen, die aan „planning” doen. De politiek der gezinstoelagen gaat, zo zou men ook kunnen zeggen, van het bestaan van geboorteregeling uit. Ontkent men het bestaan daarvan, dan zouden kindertoelagen op het aantal kinderen geen effect hebben en alleen maar de omstandigheden van de gezinnen, waarin kinderen komen ongeacht de financiële mogelijkheden, wat gunstiger maken. De kwestie van de omkering der geboortecijfers bleef inmiddels op het congres nog altijd niet geheel opgelost. Wel neemt men een nivellering aan. In één der slotzittingen werd dit voorzichtig geformuleerd door de Engelsman-Pool *Grebenik* in een zeer helder en overzichtelijk betoog. In verschillende bijdragen, zoals die van *T. van den Brink* en *Halvor Gille* (United Nations) komt dit ook naar voren.

Ik heb wat langer stil gestaan bij het bijzondere punt van de ontwikkeling der geboortecijfers, waarover allerlei interessant materiaal ten congresse voorhanden was. Er waren tal van andere onderwerpen, die in de verschillende bijdragen op gedocumenteerde wijze werden behandeld, zodat te zijner tijd de publicatie, die alle beschouwingen zal bevatten, een rijke bron van materiaal zal zijn. Aan de hand van het programma konden de deelnemers elke dag uitkiezen in welk onderwerp zij zich zouden kunnen verdiepen. Het „menu” was stellig gevarieerd en wel zodanig, dat socioloog, econoom, psycholoog, bioloog en medicus ieder iets van hun gading konden vinden. En de demograaf dan, zal men zeggen? De beantwoording van deze vraag voert misschien wel tot de belangrijkste conclusie, waartoe dit wereldbevolkingscongres althans voor mij heeft geleid. Beter nog: het congres bevestigde hier een al gevormd inzicht. Wat is eigenlijk demografie, zo men wil: demologie, of bevolkingswetenschap? Er zijn hier een aantal ontwikkelingsfasen te onderscheiden. Men kan zich bezighouden met de verzameling van cijfers over bevolkingsgroei, bevolkingsdichtheid e.d. Het onderwerp lijkt ons Nederlanders niet bijzonder interessant, omdat wij de cijfers kant en klaar van het C.B.S. kunnen betrekken, voorzover wij althans geen fijnere differentiaties wensen dan dit bureau gereed heeft liggen. In vele landen evenwel, in het bijzonder in „underdeveloped countries” is het verzamelen van cijfermateriaal een wetenschappelijke opgave. Het zwaartepunt van bevolkingswetenschap kan hier dan liggen bij het vergaren van zo betrouwbaar mogelijke gegevens. Aan dit onderwerp werden inderdaad op het congres discussies gewijd. Men kan vervolgens het zwaartepunt leggen bij de wetenschappelijke verantwoorde statistische analyse van het materiaal, daarbij lettend op waarschijnlijkheidsrekening, bij het zoeken van kengetallen en bij het verfijnen daarvan (net reproduction rate, huwelijks-

vruchtbaarheidscijfers e.d.). Ook dat is nog een phase, die velen weinig interessant zullen vinden, voorzover men geen vak-statisticus is. Voor een groot deel der congressisten kwam eerst hierna het eigenlijke wetenschappelijke werk, n.l. het interpreteren van het materiaal. Dit interpreteren nu geschiedt door economen, sociologen, sociaal-psychologen en anderen. De interpretatie maakt onderzoekingen gewenst, die ons vèr af voeren van de cijfer-bevolkingswetenschap. De „demograaf” valt dan tussen de stoelen. Op het congres van Rome voerde b.v. *Schelsky* (Hamburg) het woord over gezinssociologie, sprak *Stycos* (Porto Rico) over de betekenis, die het bespreken van vraagstukken van gezinsplanning tussen echtelieden heeft voor de grootte van het gezin, voerde zoals gezegd *Stoetzel* een pleidooi voor het peilen van houdingen, daarbij gesteund door een magistrale uiteenzetting van de Amerikaanse sociaal-psycholoog *Klineberg* (tijdelijk Unesco). Wat men in de wandeling bevolkingswetenschap noemt bleek overduidelijk te zijn een veld, waar vertegenwoordigers van tal van wetenschappen elkander de hand reiken. Demografie is niet een object van een bijzondere wetenschap, maar een interdisciplinair terrein, geen „topic”, doch een „unit”. Vermoedelijk is op dit terrein de socioloog vergezeld van de sociaal-psycholoog het meest thuis bij vraagstukken van geboorte en van migratie. De socioloog interesseert zich voor de cultuurpatronen, die aan geboortevraagstukken ten grondslag liggen en hem boezemen ook de aanpassingsproblemen bij migratie belang in. Hij let ook op het selectief effect van migratie en tracht de oorzaken van het trekken sociologisch of sociaal-psychologisch te verklaren. Zo interesseert hem ook het effect van het kleiner worden van het gezin op dit gezin als sociale eenheid. Er was dan ook behalve de bijdrage van *Schelsky* een beschouwing van *Glick* (U.S.A.) over de gezinscyclus. De uitstekende bijdrage van de Israëlische mevrouw *Talmon-Garber* over de gezinsstructuur in coöperatieve en communale nederzettingen in Israël, behoorde volledig tot het domein van de sociologie.

Het zou van expansie-drang getuigen, als de sociologie de gehele „bevolkingswetenschap” zou willen inlijven. De econoom vooral heeft bij migratie en bevolkingsgroei een belangrijke taak. De constatering, dat demografie een interdisciplinair veld is, blijft derhalve een voorzichtiger en juister stelling.

Tijdens het congres bereikte de discussie zoals in het begin van dit verslag werd aangegeven geen hoog niveau. De discussie moet nog komen. De bijdragen, die uit vele landen binnenstroomden, zijn uitgezaaid over de gehele wereld. Men mag verwachten, dat in toekomstige publicaties

een rijk gebruik gemaakt zal worden van de beschouwingen, die voor het congres op schrift werden gesteld. Het congres voegde de vruchten van verspreide onderzoekingen tezamen. Bij aandachtige bestudering van het vele, dat werd geboden, worden eigen hypothesen versterkt of worden de zwakten ervan blootgelegd en wordt in elk geval nieuw onderzoek van sociologische of economische aard gestimuleerd.

HYPOTHESE EN ZINGEVING

„Entzifferung heisst die Lesung eines Textes unbekannter Schrift und Sprache. Lesung will sagen, dass wir den Text nicht nur zu sprechen wissen, sondern verstehn, was er meint. Und das heisst wieder, dass er in einem Sprachgebilde etwas besagt, was wir allgemein einen Lebensverhalt nennen..... Genau genommen nimmt diese Definition vorweg, was erst am Ende sicher ist. Denn wer sagt uns, dass dies doppelt Unbekannte überhaupt lesbar sei — wir mögen es vermuten, aber erst wenn der Versuch des Lesens gelungen ist, dürfen wir überzeugt sein, dass uns ein Text vorliegt....., Andererseits schafft nicht die Entzifferung den Text — er ist vielmehr vorgegeben..... Aber sie stellt ihn doch als Text erst wieder her, wenn sie gelungen ist..... Kurzum, die Leistung der Entzifferung ist einer jener Zirkel, die dem Verstande unlösbar erscheinen, indes der Erfolg die Lösbarkeit immer wieder bezeugt. Aber gewiss ist, dass Entzifferung die hohe Schule des Verstehens ist. Und darin liegt ihre Bedeutung für die Theorie des Geistes und der Geisteswissenschaften.

..... Was nun angeht ist ein wiederholter Wechsel von Vermutung und Rechtfertigung. Die Vermutung ist zunächst sinnvoll mögliche Annahme.

.....Sie ergibt sich nicht wie das Resultat aus der Rechnung, sondern ist schöpferischer Einfall..... In der Bewährung wird die Vermutung verworfen, berichtigt oder angenommen. Sie iets gerechtfertigt, wenn sie unwahrscheinlich oft passt..... Die Rechtfertigung verwandelt die Vermutung rückwirkend in die Lösung, dass heisst, in eine gelungene Deutung!!

(Günther Ipsen, in: Studium Generale,
Heft 7, 1954).